

Europa is de sleutel tot een humane wereldorde

“We leven in een globale samenleving die niet humaan is. We hebben nog weinig benul van de overweldigende werking van de krachten die op globaal niveau in het geld, maar ook in de moderne religieuze, politieke en economische conflicten werkzaam zijn. Deze krachten zijn in een dorp of in een staat nog enigszins te hanteren, maar in de nieuwe globale wereld hebben we nog niet geleerd ermee om te gaan. Een geweldige uitdaging voor de mensheid om zich bewust te worden van deze nieuwe krachten. Europa is de sleutel tot een humanisering van de wereldorde.”

Aan het woord is cultuurfilosoof **Harrie Salman**, een erudiete man die twaalf talen spreekt, wereldwijd workshops en lezingen geeft, vijftien boeken heeft geschreven en een eigen visie heeft ontwikkeld op de Europese spirituele geschiedenis. Beïnvloed is hij onder meer door de antroposofie van Rudolf Steiner (1861-1925). De kernpunten van deze ‘wijsheid over de mens’ omvatten voor hem drie stellingen: in elk mens is een innerlijke zon verborgen, door bewust met onszelf om te gaan, kan die zon zichtbaar worden en dan kunnen we in ons leven en in onze omgeving zonnekrachten laten binnenstromen. Maar Salman kent geen dogma's. “De antroposofie is niet het bezit van antroposofen, maar een nieuw spiritueel bewustzijn dat ervaringen van

het moderne leven begrijpelijk maakt en hulp biedt bij het praktisch handelen. De ontwikkeling van een moderne spiritualiteit is een noodzakelijk antwoord op de uitdagingen van onze tijd”, zo zegt hij in het boek *De Innerlijke Zon* (1998). De uitdagingen zijn er sinds die tijd niet minder op geworden, getuige de economische en financiële crisis waar de wereld zich in bevindt.

ONTWRICHTING FINANCIËLE SECTOR

“De financiële dienstverlening is ontworcht omdat banken en verzekeraars niet meer met primaire processen bezig zijn”, zegt Salman. “De oorspronkelijke functie van het geld – een ruilmiddel voor het uitwisselen van goederen en diensten – is uit het bewustzijn verdwenen. Die oorspronkelijke functie is overwoekerd door producten en diensten met als doel om van geld meer geld te maken. De ethos van het bankiersvak is volledig veranderd. Natuurlijk werd er altijd met geld weer geld verdiend, maar de intenties waren anders. Een bankier gedroeg zich nog als een goed huisvader – die ook vele jaren trouw op zijn post bleef – en zorgde ervoor dat de risico's voor zijn klanten afgedekt waren, dat zijn eigen verdiensten aanvaardbaar waren en er golden nomen die de hele branche onderschreef: duidelijk zijn, eerlijk zijn, een woord is een woord en woekeren was uit den boze. De bankier kende de klant persoonlijk. De economie kende nog een begrenzing in de ethiek. “Sinds de jaren zeventig is hier verandering in gekomen. De economie werd losgemaakt van zijn morele context. Het neo-liberalisme ging ervan

HARRIE SALMAN

Harrie Salman (1953) is cultuurfilosoof en socioloog met een diepe interesse in de geschiedenis van Europa. Sinds 1971 reist hij door Europa en doet hij onderzoek naar de culturele en sociale geschiedenis van voormalig Joegoslavië, Polen, Tsjechië, Slowakije, Rusland en Bulgarije. Hij spreekt Bulgaars, Kroatisch, Tsjechisch, Russisch en Servisch plus zeven West-Europese talen. Hij heeft een doctoraat in de filosofie aan de Praagse Universiteit. Salman gaf les aan de Universiteit van Leiden en aan het International Institute of Social Studies te Den Haag. Van 1990 tot 2000 was hij hoogleraar aan de Praagse Universiteit. Sinds 1993 geeft hij parttime les in de opleiding Kunstzinnige Therapie aan de Hogeschool Leiden. Wereldwijd heeft hij lezingen en workshops gegeven. Momenteel focust hij zich op de spirituele geschiedenis en de psychische en sociale condities die nodig zijn voor de ontwikkeling van een nieuwe spirituele cultuur. Hij publiceerde onder meer over de Russische cultuur (*De onzichtbare stad*, 1996), de Europese cultuur (*Die Heiling Europas*, 1999 en *Europe, a Continent with a Global Mission*, 2009) en moderne spiritualiteit (*Het beeld van de ander*, 1992 en *De innerlijke zon*, 1998).

uit dat er geen grenzen meer waren aan het economisch handelen en dat de markt zichzelf altijd regelt. De Engelse premier Thatcher pleitte ervoor dat financiële instellingen hun eigen grenzen mochten opzoeken. Die grenzen zijn inmiddels duidelijk overschreden. Bankiers kennen de klant al lang niet meer persoonlijk en handelen alleen nog vanuit eigen belang: meer geld verdienen en de kortste weg naar de top. ‘Een woord, een woord’ bestaat niet meer. Afspraken worden juridisch dichtgetimmerd.” Volgens Salman kwam in die tijd een nieuwe generatie op, die mede onder invloed van de nieuwe business schools, een geheel andere visie op de wereld hadden. “De linkse generatie verdween van het toneel, het protest tegen de samenleving luwde. Een goed bestaan opbouwen voor jezelf werd het credo, waarbij geld verdienen een groot goed werd en solidariteit steeds minder belangrijk werd. De generatie ervoor werd als doemdenkers gezien. Het werd de tijd van no-nonsense, het geloof dat de toekomst maakbaar is en de overheid werd steeds meer als lastpost gezien. Met die mentaliteit, waaruit jeugdig enthousiasme sprak, was nog niet veel mis. De egoïstische graaicultuur was er nog niet, topsalarissen zoals wij die nu kennen, bestonden nog niet. Kortom, de extravagantie was nog ver te zoeken.”

“De laatste jaren heeft die extravagantie een toppunt bereikt en inmiddels is er sprake van een kentering. Steeds meer mensen houden zich een spiegel voor en vragen zich af: waar liggen de grenzen van mijn eigen egoïsme, begeerte en streven naar macht? Natuurlijk is dit in nagenoeg ieder mens aanwezig. Iedereen streeft wel naar een grotere auto of een mooier huis, maar zij zien dit verlangen verduizendvoudigd terug bij topmanagers en vragen zich af of in hoeverre ze zelf hierin mee willen gaan. Ook in de financiële wereld keert bij velen langzaam het besef terug dat begeerte en egoïsme begrensd moeten worden omdat de zin van hun werk dienstverlening is. De maatschappij heeft ook duidelijk gemaakt dat de grenzen zijn overschreden. De roep om meer regulering is sterk, maar dit is de makkelijkste weg. Bewustwording van de grenzen vanuit de sector zelf is de grootste uitdaging. En dat is niet altijd eenvoudig, want door de globalisering zijn die grenzen niet of nauwelijks meer aan te geven. We kennen die grenzen niet, ons bewustzijn schiet tekort om de processen die gaande zijn te overzien, laat staan te beheersen. Grootbanken en multinationals zijn in deze tijd machtiger dan landen. Als er helemaal niemand meer boven je staat, zijn de grenzen zoek. De kunst is dus om deze instellingen weer terug te geven aan

de mensen zelf en aan de gewone samenleving. Dat is een tijdrovend proces.”

GEOLIEDE OORLOGSMACHINE

Salman werkte in de jaren tachtig onder meer samen met organisatiedeskundigen. “In die tijd vroegen ze topmanagers welk beeld zij van hun eigen organisatie hadden. Topmanagers zeiden toen vaak dat zij zich voelden als een mannetje op het hoofd van een dinosaurus. Hooguit kon de dinosaurus een beetje worden bijgestuurd, maar echte sturing was onmogelijk. Ook gaven managers hun organisatie in een tekening weer als een monster of een draak. Nu kijken managers hier anders tegenaan. Ze beschouwen hun organisatie als een geoliede oorlogsmachine, als een militaire organisatie die markten verovert. Ze schrikken er niet voor terug om overheden onder druk te zetten en bij nieuwe investeringen landen tegen elkaar uit te spelen om weinig belasting te hoeven betalen. Ze manipuleren de markt als dit winst oplevert. Om bossen te kunnen kappen kopen ze ambtenaren om waardoor hele samenlevingen worden ontwricht en ecologische evenwichten worden vernietigd. Alles is te koop. Multinationals kopen bijvoorbeeld ijsbergen en waterbronnen op, omdat drinkwater schaars aan het worden is. Topmanagers zien zich nu als generaal in plaats van als dompteur van een monster. De metafoor van de grote onderneming als een meedogenloos monster dat streeft naar maximalisatie van winst, is echter nog steeds een bruikbare metafoor.”

Salman zegt dat hij geenszins een somber wereldbeeld schetst, maar gewoon realistisch is. “Het gaat ook niet om goed of slecht. We maken een leerproces door. Ons bewustzijn heeft zich nog niet kunnen instellen op de schaalvergroting van de processen. De huidige problemen tonen het failliet van ons bewustzijn en roepen mensen op om wakker te worden. Vroeger waren de leerprocessen gericht op een lokale en nationale samenleving, nu gaat het om de mondiale samenleving. Ons bewustzijn voor deze nieuwe processen schiet op dit moment nog tekort. Pas als we dat bewustzijn weer ontwikkeld hebben, kunnen we weer kaders scheppen. Er is dus werk aan de winkel. Werk dat we niet aan de overheid moeten laten – want die is zelf inmiddels ook een onbestuurbare dinosaurus – maar zelf moeten doen.”

DUISTERE ZIJDEN

Salman erkent ook de duistere krachten van dit tijdperk. “Ik ben geen aanhanger van samenzwerings-

theorieën, maar in de twintigste eeuw werden wel bijzonder veel sociale, politieke en economische experimenten uitgevoerd. De laatste decennia gebeurt dat mondiaal. Het is te simpel om te zeggen dat een groep deze experimenten daadwerkelijk bedenkt en uitvoert. De technieken om menselijk gedrag te manipuleren zijn inmiddels ver gevorderd, niet alleen om het privégedrag van mensen te beïnvloeden maar ook van een hele samenleving. De moderne psychologie levert deze inzichten en elke belangengroep kan ze gebruiken. Menselijke behoeften zijn manipuleerbaar en in principe onbegrensd. Er zijn technieken om behoeften te wekken en mensen ervan afhankelijk te maken. In de jaren vijftig werden stoffen in sigaretten toegevoegd om mensen verslaafd te maken. De techniek is al lang zover dat er beelden op televisie of in de bioscoop worden geprojecteerd die niet te zien zijn, maar wel in het onderbewuste terecht komen. Bioscoopbezoekers zijn zich niet bewust van een *subliminal* van een frisdrank, maar kopen in de pauze massaal dat drankje. Zoiets kun je ook op een andere manier gebruiken. Tien jaar geleden liet het Franse Journaal bijvoorbeeld *subliminals* zien

// Managers beschouwen hun organisatie als een geoliede oorlogsmachine, als een militaire organisatie die markten verovert //

van Mitterand die toen herkozen wilde worden. Reclame is ook een geraffineerde vorm van beïnvloeding van gedrag.”

“Die beïnvloeding is op zich natuurlijk niet nieuw, de Romeinse keizers werkten er al mee, maar de schaal en de inzet ervan is gigantisch geworden. Bijna een eeuw geleden maakten de communisten er handig gebruik van om in Rusland aan de macht te komen. In hun propaganda schilderden ze de grootgrondbezitters af als uitbuiters en klassenvijanden die moesten worden uitgeroeid. Ze beschreven de klassenstrijd als een positief doel en speelden in op de afgunst van mensen en de slachting vond vervolgens ook plaats. Op deze manier kunnen de